

**ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

КРАСНИЦЬКИЙ ІВАН ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 334.222.23+34.05](477+44)

**ПОНЯТТЯ, ПІДСТАВИ ТА ФОРМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА
КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ
ФРАНЦІЇ ТА УКРАЇНИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ**

**Спеціальність: 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право**

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів – 2005

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі кримінального права та кримінології Львівського юридичного інституту МВС України

Науковий керівник:

доктор юридичних наук, професор **Гришук Віктор Климович**, Львівський юридичний інститут МВС України, декан факультету, завідувачий кафедрою кримінального права та кримінології

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

Глушков Валерій Олександрович, Рада національної безпеки і оборони України, державний експерт;

кандидат юридичних наук, професор **Денисова Тетяна Андріївна**, Гуманітарний університет "Запорізький інститут державного і муніципального управління", декан юридичного факультету

Провідна установа:

Інститут держави і права імені В.М. Корецького Національної академії наук України (м. Київ)

Захист відбудеться "26" січня 2006 р. о "10" годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.051.03 у Львівському національному університеті імені Івана Франка (79000, м. Львів, вул. Січових Стрільців, 14)

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка (79000, м. Львів, вул. Драгоманова, 5)

Автореферат розісланий "16" грудня 2005 р.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради

кандидат юридичних наук, доцент

В.О. Семків

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Належне нормативне регулювання інституту кримінальної відповідальності та наявність узгодженої концепції його розуміння є безумовно важливими для кримінально-правової політики держави. Названий інститут став об'єктом дослідження багатьох вчених: Л.В. Багрія-Шахматова, Ю.В. Бауліна, Я.М. Брайніна, О.В. Васильєвського, В.О. Глушкова, В.К. Грищука, Т.А. Денисової, М.П. Карпушина, Л.Л. Круглікова, В.І. Курляндського, Т.О. Леснієвські-Костаревої, М.О. Огурцова, В.В. Похмелкіна, І.С. Ретюнських, О.І. Санталова, М.О. Стручкова, О.М. Тарбагаєва, А.Н. Трайніна, В.М. Хомича, О.О. Чистякова, С.Д. Шапченка, С.С. Яценка та ін. Однак, незважаючи на пильну увагу до цієї проблеми, вчення про кримінальну відповідальність і досі залишається складним і суперечливим.

Важливе значення для вирішення національних кримінально-правових проблем має зарубіжний досвід їх розв'язання. Його осмислення дає можливість краще зрозуміти національне право. Як слушно зазначає відомий французький правник М. Ансель, вивчення зарубіжного права відкриває перед юристом нові горизонти, які дозволяють краще пізнати право своєї держави, адже специфічні його риси особливо яскраво проявляються лише при порівнянні з іншими системами. Окрім цього, вивчення зарубіжного права дозволяє використати позитивний досвід інших держав та уникнути помилок при вирішенні відповідних питань у національному кримінальному праві. І нарешті, вивчення іноземного права має важливе значення для уніфікації кримінального законодавства України з європейським законодавством, що, на сьогоднішній день, є об'єктивним процесом у зв'язку з поступовою реалізацією курсу на входження України до Європейського Союзу.

Вибір для порівняльного дослідження саме французького кримінального права обумовлений низкою обставин: Франція та Україна належать до держав з континентальною системою права; сучасне французьке та українське кримінальне законодавство характеризується подібністю ідей реформування та основних інститутів; чинне французьке кримінальне законодавство відносно нове і, на думку фахівців, увібрало в себе кращі надбання як французької, так і світової теорії та практики.

Різні аспекти французького кримінального права до прийняття чинного КК Франції розглянуто у працях С.В. Боботова, П.І. Грішаєва, М.М. Ісаєва, І.Д. Козочкіна, О.С. Попової, Ф.М. Решетникова, Б.С. Утевського та ін. Питання кримінально-правової реформи у Франції висвітлені в роботах О.Г. Аванесова, С.В. Боботова, Н.Ф. Кузнецової. Дослідження положень чинного КК Франції 1992 р. знайшло відображення в роботах Н.Є. Крилової, О.О. Малиновського та ін. В Україні таких монографічних досліджень немає. До положень французького кримінального

законодавства українські вчені звертаються лише зрідка, коли досліджуються окремі інститути або ж у навчальній літературі. На дисертаційному рівні порівняльних досліджень французького та українського кримінального права в Україні не проводилось.

З огляду на вищевикладене вибрана для дослідження тема видається актуальною.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано на кафедрі кримінального права і кримінології Львівського юридичного інституту МВС України у межах комплексної теми наукових досліджень "Проблеми вдосконалення кримінального законодавства України та практики протидії злочинності". Обраний напрям дослідження узгоджується з положеннями Програми інтеграції України до Європейського Союзу, схваленої Указом Президента України від 14 вересня 2000 р. №1072/2000.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є формулювання положень, спрямованих на розвиток науки кримінального права та вдосконалення чинного кримінального законодавства України про поняття, підстави та форми кримінальної відповідальності, на основі комплексного порівняльного дослідження інституту кримінальної відповідальності за кримінальним правом Франції та України.

Для досягнення вказаної мети були поставлені такі завдання:

- здійснити аналіз становлення і розвитку нормативного регулювання поняття, підстав і форм кримінальної відповідальності у кримінальному законодавстві Франції та України;
- визначити поняття кримінальної відповідальності за кримінальним правом Франції та України;
- проаналізувати підстави кримінальної відповідальності за кримінальним правом Франції та України;
- встановити форми кримінальної відповідальності за чинним кримінальним законодавством Франції та України і провести їх аналіз;
- сформулювати на основі проведеного дослідження теоретичні положення і практичні рекомендації, спрямовані на подальший розвиток науки кримінального права та вдосконалення чинного кримінального законодавства України.

Об'єктом дисертаційного дослідження є інститут кримінальної відповідальності за кримінальним правом Франції та України.

Предметом дослідження стали положення Кримінальних кодексів та інших нормативно-правових актів Франції та України, Рішення Конституційного Суду України, опублікована судова практика, матеріали її узагальнення, а також положення доктрини кримінального права.

Теоретичну основу дослідження склали праці вже згадуваних українських та російських, а також французьких учених-юристів: М. Ансея, Р. Давіда, Ж.-П. Дусе, К. Жоффре-Спінозі, Ж. Левассера, А. Шавана, Ж. Монтрея, В. Жандід'є, М.-Л. Расса, Ф. Сальважа та інших. В процесі роботи над дисертацією опрацьовано ряд наукових праць з філософії, історії та інших галузей науки.

Емпіричною базою дослідження стали матеріали судової практики (вивчено 145 кримінальних справ, розглянутих у 2002-2005 р. місцевими судами м. Львова), статистичні дані.

Методи дослідження. При проведенні дослідження використовувався комплекс загальнонаукових та спеціальнонаукових методів. Загальнонауковим діалектичним методом досліджувалось поняття кримінальної відповідальності, її підстави та форми. Використання для дослідження становлення та розвитку у кримінальному законодавстві Франції та України інституту кримінальної відповідальності історичного методу дало можливість зрозуміти зміст та сутність цього інституту у сучасному праві обох держав. Для аналізу підстав та форм кримінальної відповідальності як за кримінальним правом Франції, так і України, застосовувалися методи формальної логіки та системного аналізу. В дисертації широко використовувався порівняльно-правовий метод. Комплексне застосування названих методів дало можливість сформулювати низку нових наукових положень та пропозицій щодо вдосконалення чинного кримінального законодавства України.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що вона є першим в Україні монографічним порівняльним дослідженням інституту кримінальної відповідальності, її підстав і форм за кримінальним правом Франції та України. В проведеному дослідженні обґрунтовано і сформульовано положення та висновки, які є новими для науки кримінального права і виносяться на захист, а саме:

1. Вперше обґрунтовано положення про те, що, незважаючи на розвиток кримінального законодавства Франції та України у різних соціально-політичних умовах, сучасне кримінальне законодавство обох держав є близьким за принципами кримінально-правового регулювання, а аналіз чинних КК Франції та України дозволяє зробити висновок, що застосовувані в них поняття "кримінальна відповідальність" за своїм логіко-правовим змістом є подібними.

2. Запропоновано авторське визначення поняття структури кримінальної відповідальності, під якою пропонується розуміти її внутрішню будову, сукупність елементів, які її утворюють. Вперше обґрунтовано можливість та доцільність визначати поняття та форми кримінальної відповідальності з врахуванням її структури. На відміну від висловлених в українській юридичній літературі позицій, доведено, що кримінальна відповідальність за чинним КК України включає такі елементи: обов'язковий – осуд судом від імені держави вчиненого діяння та особи, яка його вчинила; факультативні – призначення покарання; загроза виконання (відбування) покарання;

виконання (відбування) покарання; позбавлення і обмеження, конкретизовані вироком суду, які не є покаранням; судимість.

3. Вперше встановлено, що структура кримінальної відповідальності за чинним КК Франції є подібною до структури кримінальної відповідальності за чинним КК України, проте включає, окрім вищеназваних, ще один факультативний елемент – загрозу призначення покарання.

4. На відміну від висловлених в юридичній літературі позицій, запропоновано поняття кримінальної відповідальності за кримінальним правом України визначати з врахуванням її структури як регламентовану законом одну з форм реалізації охоронних кримінально-правових відносин, що полягає в осуді судом від імені держави вчиненого діяння та особи, яка його вчинила, як правило, поєднаному з призначенням їй покарання, а в певних випадках також у виконанні призначеного покарання, і (чи) забезпеченні встановлених вироком суду позбавлень і обмежень, які не є покаранням, а також судимості та у вимушеному перетерпінні такою особою названих негативних правових наслідків вчиненого діяння.

5. Вперше в українській юридичній літературі визначено та проаналізовано підстави кримінальної відповідальності за кримінальним правом Франції, а саме: нормативну; матеріальну; суб'єктивну; негативну – відсутність обставин, що виключають кримінальну відповідальність.

6. Сформульовано авторський підхід до вирішення проблеми підстав кримінальної відповідальності за кримінальним правом України. Обґрунтовано доцільність розмежування понять підстави кримінальної відповідальності та підстави настання кримінальної відповідальності. Підставами кримінальної відповідальності пропонується вважати вчинення особою одного чи декількох суспільно небезпечних діянь, які містять ознаки одного чи декількох, передбачених КК, складів закінченого злочину або готування до злочину чи замаху на злочин, а так само організаторства злочину, підбурювання до злочину чи пособництва у злочині. Для настання кримінальної відповідальності необхідні дві підстави: позитивна – наявність якої обов'язкова, та негативна – відсутність якої обов'язкова. Позитивна підстава настання кримінальної відповідальності має місце за наявності підстави кримінальної відповідальності у вищевикладеному розумінні. Негативною підставою настання кримінальної відповідальності є відсутність підстав для обов'язкового безумовного звільнення особи від такої відповідальності. З врахуванням викладеного запропоновано уточнення ч. 1 ст. 2 КК України.

7. Обґрунтовано можливість та доцільність визначення поняття форми кримінальної відповідальності як передбаченого кримінальним законом варіанту поєднання елементів кримінальної відповідальності, застосування яких об'єднане єдиною метою. Вперше встановлено, що за чинним КК Франції кримінальна відповідальність може реалізовуватись у таких формах: 1) осуд з призначенням та виконанням (відбуванням) покарання; 2) осуд з умовним невиконанням (звільненням від відбування) покарання; 3) осуд з безумовним невиконанням (звільненням від

відбування) покарання; 4) осуд з умовним звільненням від призначення покарання 5) осуд без призначення покарання. Вперше в українській юридичній літературі проведено аналіз їх змісту.

8. Додатково аргументовано, що за чинним КК України кримінальна відповідальність може реалізуватися у чотирьох формах: 1) осуду з призначенням та виконанням (відбуванням) покарання; 2) осуду з умовним невиконанням (звільненням від відбування) покарання; 3) осуду з безумовним невиконанням (звільненням від відбування) покарання; 4) осуду без призначення покарання. Обґрунтовано доцільність доповнення ст. 2 КК України частиною 4, в якій пропонується закріпити види форм, в яких може реалізуватися кримінальна відповідальність.

9. Додатково аргументовано, що в Розділі XII Загальної частини КК України закріплено принаймні п'ять самостійних кримінально-правових інститутів: 1) звільнення від покарання; 2) звільнення від відбування покарання; 3) звільнення від подальшого відбування покарання; 4) заміна покарання більш м'яким; 5) пом'якшення покарання. Проте у назві цього розділу та ч. 1 ст. 74 КК це не відображено. Відтак запропоновано викласти назву цього Розділу в такій редакції: "Звільнення від покарання, його відбування, подальшого відбування, заміна покарання більш м'яким та пом'якшення покарання" та відповідно уточнити ч. 1 ст. 74 КК України.

10. Додатково обґрунтовано, що терміни "звільнення від покарання", "звільнення від відбування покарання", "звільнення від подальшого відбування покарання" позначають відмінні за змістом кримінально-правові поняття. З метою узгодження термінології запропоновано уточнення статей 78-84, 106, 107 КК України.

11. Обґрунтовано необхідність вдосконалення КК України з метою підвищення його ефективності в частині нормативного регулювання підстав та форм кримінальної відповідальності, а саме: уточнити ч. 2 ст. 39, ч. 1 ст. 40, ст. 70; доповнити КК новою статтею ст. 70¹, а ч. 1 ст. 76 новими пунктами; викласти ст. 86 КК в новій редакції; виключити з КК ч. 5 ст. 74.

Практичне значення дисертації. Основні положення і висновки, викладені в дисертації, можуть бути використані в науці кримінального права як матеріал для подальшого дослідження проблем кримінального права Франції та України.

Результати дослідження можуть бути використані в законотворчій діяльності для подальшого вдосконалення чинного кримінального законодавства України.

Основні положення дисертації можуть використовуватись у навчальному процесі – при вивченні Загальної частини кримінального права України та спецкурсів, присвячених вивченню кримінального права зарубіжних держав і порівняльного кримінального права. Крім цього, матеріали дисертації можуть бути використані при підготовці відповідних розділів підручників, навчальних посібників тощо.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження були апробовані на 5 наукових конференціях: двох міжнародних – "Систематизація законодавства в Україні: проблеми

теорії і практики" (Київ, 1999 р.), "Проблеми коментування кримінального закону" (Львів, 2004 р.); трьох науково-практичних – "Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні" (Львів, 2003 р.), "Кримінальний кодекс України 2001 р. (проблеми, перспективи та шляхи вдосконалення)" (Львів, 2003 р.), "Актуальні питання реформування правової системи України" (Луцьк, 2005 р.).

Матеріали дисертаційного дослідження використовуються у навчальному процесі під час проведення занять з кримінального права з курсантами та студентами Львівського юридичного інституту МВС України.

Публікації. Основні положення дисертації викладено у 11 наукових працях, з яких 6 опубліковано у наукових виданнях, включених до переліку фахових видань ВАК України. Дві наукові статті опубліковано у співавторстві. Особистий внесок дисертанта у кожній з них становить близько 60% загального обсягу.

Структура дисертаційного дослідження. Робота складається з вступу, трьох розділів, висновку та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації складає 220 стор., з них основного тексту 197 стор., список літератури (242 джерела) викладений на 23 стор.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, зазначено зв'язок роботи з науковими планами, визначено мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження, його наукову новизну, положення, що виносяться на захист, практичне значення отриманих результатів, відомості про апробацію результатів дисертаційного дослідження.

Розділ 1 "Становлення і розвиток інституту кримінальної відповідальності у кримінальному законодавстві Франції та України" складається з двох підрозділів. У підрозділі 1.1. **"Становлення та розвиток інституту кримінальної відповідальності у кримінальному законодавстві Франції"** досліджується виникнення та розвиток у кримінальному законодавстві Франції нормативних положень про поняття, підстави та форми кримінальної відповідальності. Під цим кутом зору проаналізовано КК Франції 1791 р., Кодекс поліції муніципальної і поліції виправної 1791 р., Кодекс про делікти і покарання 1795 р., КК 1810 р., інші нормативні акти, які приймалися в період чинності КК 1810 р. Встановлено, що у Франції поняття, підстави та форми кримінальної відповідальності чітко не визначалися у жодному нормативному акті. Проте мало місце постійне вдосконалення нормативного регулювання інститутів, які мають значення для сучасного вирішення питання про підстави кримінальної відповідальності. Щодо форм, в яких могла реалізуватись кримінальна відповідальність, то у французькому законодавстві мало місце істотне розширення їх

нормативного закріплення, від єдиної – осуду з призначенням та виконанням (відбуванням) покарання, до п'яти у чинному КК Франції.

У підрозділі 1.2. **"Становлення та розвиток інституту кримінальної відповідальності у кримінальному законодавстві України"** проаналізовано нормативне регулювання цього інституту у договорах київських князів з візантійськими імператорами, Руській Правді, трьох Литовських статутах, Правах, за якими судиться малоросійський народ (Кодексі 1743 р.), КК 1922 р., 1927 р., 1960 р. Доведено, що становлення та розвиток досліджуваного інституту в Україні проходив подібно до Франції. Жоден український нормативний акт не містив визначення поняття кримінальної відповідальності і чітко не визначав її форм. Лише в КК України 1960 р. на нормативному рівні було визначено підстави кримінальної відповідальності.

Розділ 2 "Поняття кримінальної відповідальності та її підстави за кримінальним правом Франції та України" складається з трьох підрозділів. У підрозділі 2.1. **"Поняття кримінальної відповідальності за кримінальним правом Франції та України"** узагальнено висловлені в юридичній літературі позиції з цієї проблеми, проведено їх критичний аналіз. Дисертантом виділено істотні ознаки кримінальної відповідальності: її підстави та форми встановлюються виключно кримінальним законом; вона є однією з форм реалізації охоронних кримінально-правових відносин; носить об'єктивно-суб'єктивний характер. Автором також встановлено, що за чинним КК України структура кримінальної відповідальності включає чотири, а за чинним КК Франції – п'ять елементів. З врахуванням названих істотних ознак та структури запропоновано поняття кримінальної відповідальності.

У підрозділі 2.2. **"Підстави кримінальної відповідальності за кримінальним правом Франції та їх характеристика"** встановлено, що нормативного визначення підстав кримінальної відповідальності у французькому законодавстві немає. У кримінально-правовій доктрині однозначне вирішення цього питання також відсутнє. Дискусійним є і визначення поняття кримінального правопорушення та його складових елементів. В результаті дослідження кримінально-правового значення таких елементів з'ясовано, що, за своїм змістом, вони є підставами кримінальної відповідальності, за українською кримінально-правовою термінологією. Зроблено висновок, що за французьким кримінальним правом особа підлягає відповідальності за наявності чотирьох необхідних і достатніх підстав: нормативної, матеріальної, суб'єктивної та відсутності обставин, що її виключають. У пункті 2.2.1. *"Нормативна підстава кримінальної відповідальності"* дисертант обґрунтовує, що для її встановлення слід з'ясувати: в якому нормативному акті закріплено норму, що передбачає відповідальність за вчинене особою діяння; до якого класу належить вчинене правопорушення; чи чинним на момент вчинення діяння є цей нормативний акт; чи вчинене особою діяння охоплюється даною нормою. У пункті 2.2.2. *"Матеріальна підстава кримінальної відповідальності"* встановлюється, що така підстава

стосовно фізичної особи має місце у таких альтернативних випадках: а) у випадку вчинення кримінального правопорушення – за наявності ознак, що характеризують об’єктивну сторону складу злочину за термінологією українського кримінального права; б) у разі вчинення незакінченого правопорушення – за наявності ознак замаху на злочин чи, у чітко визначених законом випадках, замаху на делікт; в) у діянні співучасника – якщо виконавцем вчинено кримінальне правопорушення чи замах, а співучасником – одне з наступних діянь: надання допомоги для полегшення підготовки чи вчинення виконавцем злочину чи делікту; підбурення до вчинення кримінального правопорушення; давання настанов для його вчинення. Матеріальна підстава кримінальної відповідальності юридичної особи має місце за наявності матеріальної підстави кримінальної відповідальності в діянні її органу (керівника) чи представника як фізичної особи.

У пункті 2.2.3. *"Суб’єктивна підстава кримінальної відповідальності"* обґрунтовується, що у французькому праві вказана підстава кримінальної відповідальності має місце за наявності окремих ознак, які, за українською термінологією, характеризують суб’єкт та суб’єктивну сторону складу злочину. Автор встановлює, що: а) коли особа є виконавцем кримінального правопорушення, то суб’єктивна підстава кримінальної відповідальності має місце за наявності таких ознак: вини, досягнення фізичною особою віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність; осудності або обмеженої осудності та, у визначених законом випадках, мотиву; б) якщо вона є співучасником у кримінальному правопорушенні – вини, яка полягає в усвідомленні особою того, що вона є співучасником та у вчиненні якого саме кримінально-протиправного діяння вона сприяє або до вчинення якого вона підбурює іншу особу; досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність; осудності або обмеженої осудності. У діянні ж, вчиненому юридичною особою, суб’єктивна підстава кримінальної відповідальності має місце за умов, що воно було вчинене: а) органом (керівником) чи представником юридичної особи; б) на користь юридичної особи.

У пункті 2.2.4. *"Відсутність обставин, що виключають кримінальну відповідальність, як негативна підстава кримінальної відповідальності"* вказується, що КК Франції встановлює вичерпний перелік підстав, за наявності яких виключається кримінальна відповідальність, називаючи їх підставами звільнення від кримінальної відповідальності. До їх числа відносяться: неосудність, примус до вчинення кримінального правопорушення, помилка в праві, вчинення дій, дозволених законом чи підзаконним актом, виконання наказу законного органу влади, правомірна оборона, відвернення небезпеки, недосягнення особою 13-річного віку. Доводиться, що ототожнення ознак, які виключають наявність суб’єкта злочину та обставин, що виключають злочинність діяння (за українською кримінально-правовою термінологією), не є правильним, адже кримінально-правове значення цих обставин різне. Відтак аналізуються саме обставини, які виключають злочинність діяння. Проводячи таке дослідження, автор встановлює особливості застосування цих обставин та

порівнює основні положення їх нормативного закріплення у КК Франції з регулюванням аналогічних обставин у КК України. За результатами дослідження запропоновано уточнення окремих статей КК України.

У підрозділі 2.3. "Підстави кримінальної відповідальності за кримінальним правом України" відзначається, що в КК України чітко визначено підставу кримінальної відповідальності, проте в кримінально-правовій доктрині це питання залишилося дискусійним. Автор доводить, що наявне нормативне визначення підстави кримінальної відповідальності потребує уточнення, зокрема стосовно закріплення підстав кримінальної відповідальності у випадку незакінченого злочину, співучасті у злочині, продовжуваного злочину, ідеальної сукупності злочинів. Також обґрунтовано доцільність розмежування понять "підстави кримінальної відповідальності" та "підстави настання кримінальної відповідальності". З врахуванням наведеного запропоновано авторське вирішення проблеми підстав кримінальної відповідальності та уточнення ч. 1 ст. 2 КК України.

Розділ 3 "Форми кримінальної відповідальності за кримінальним правом Франції та України" складається з трьох підрозділів. У підрозділі 3.1. **"Поняття та види форм кримінальної відповідальності в сучасній доктрині кримінального права Франції та України"** зазначається, що поняття та види форм кримінальної відповідальності у Франції та Україні не знайшли чіткого нормативного закріплення і їх зміст визначається лише в кримінально-правовій доктрині. Відтак проаналізовано наявні в науці кримінального права підходи до вирішення цієї проблеми. На основі такого аналізу запропоновано поняття форми кримінальної відповідальності та обґрунтовано, що у Франції вони такі: 1) осуд з призначенням та виконанням (відбуванням) покарання (включає елементи: осуд судом від імені держави вчиненого діяння та особи, яка його вчинила (далі – осуд); призначення покарання; виконання (відбування) покарання; судимість); 2) осуд з умовним невиконанням (звільненням від відбування) призначеного покарання (осуд; призначення покарання; загроза виконання (відбування) покарання; судимість, а в окремих випадках також позбавлення і обмеження, які не є покаранням); 3) осуд з безумовним невиконанням (звільненням від відбування) призначеного покарання (осуд; призначення покарання, а в окремих випадках – судимість); 4) осуд з умовним звільненням від призначення покарання (осуд; загроза призначення покарання; судимість, а в окремих випадках також позбавлення і обмеження, які не є покаранням); 5) осуд без призначення покарання (лише осуд). Доведено, що за чинним КК України форми кримінальної відповідальності аналогічні, за винятком осуду з умовним звільненням від призначення покарання.

Підрозділ 3.2. "Характеристика форм кримінальної відповідальності за Кримінальним кодексом Франції 1992 р." У пункті 3.2.1. **"Осуд з призначенням та виконанням (відбуванням) покарання"** відзначається, що поняття та мета покарання у Франції не знайшли

нормативного закріплення і їх зміст визначено лише в кримінально-правовій науці. Система покарань відповідає класичним ознакам, хоч і має певні особливості. Проаналізовано види покарань за чинним КК Франції, що можуть застосовуватися до фізичних і юридичних осіб, встановлено особливості їх застосування та проведено порівняння основних положень їх нормативного закріплення у КК Франції із закріпленням аналогічних видів покарань у КК України. Встановлено, що чинний КК Франції чітко не виділяє загальних засад призначення покарання. Разом з тим, застосовуючи покарання суд керується принципами економії кримінальної репресії, гуманізму та індивідуалізації покарання. Відзначено належне врегулювання у КК Франції правил призначення покарання у випадку множинності злочинів. Аналізуючи ці положення дисертант обґрунтовує доцільність доповнення чинного КК статтею 70¹, яка передбачала б правила призначення покарання у випадку рецидиву злочинів та уточнення ст. 70 КК. У пункті 3.2.2. *"Осуд з умовним невиконанням (звільненням від відбування) призначеного покарання"* розглянуто особливості застосування інститутів "простої" відстрочки виконання покарання, відстрочки виконання покарання з іспитовим режимом, відстрочки виконання покарання з обов'язком виконувати роботи в громадських інтересах. Встановлено, що "проста" відстрочка виконання покарання та відстрочка виконання покарання з іспитовим режимом за КК Франції, за своїм змістом подібні до передбачених КК України звільнення від відбування покарання з випробуванням без покладання на особу обов'язків, передбачених ст. 76 КК України, та з покладанням таких обов'язків. Відстрочки виконання покарання із залученням до громадських робіт в чинному КК України не має, хоча про її доцільність мова йшла ще до його прийняття. Як позитив, автор виділяє те, що чинний КК Франції передбачає достатньо широкий і обґрунтований перелік обов'язків, виконання яких, у випадку застосування відстрочки, може вимагати суд. Пропонується окремі з них включити до ст. 76 КК України. У пункті 3.2.3. *"Осуд з безумовним невиконанням (звільненням від відбування) призначеного покарання"* аналізуються інститути звільнення від відбування покарання за давністю, у зв'язку із помилюванням та амністією. Автор відзначає, що названа форма кримінальної відповідальності в чинному КК Франції, передбачена досить вузько, що засвідчує його орієнтацію на дотримання принципу невідворотності покарання за вчинення правопорушення. У пункті 3.2.4. *"Осуд з умовним звільненням від призначення покарання"* досліджено інститути: 1) відстрочки призначення покарання (дослівно – перенесення покарання); 2) відстрочки призначення покарання з випробуванням; 3) відстрочки призначення покарання із зобов'язанням виконати судовий припис. Вказано, що на думку французьких правників застосування відстрочки призначення покарання значно ефективніше порівняно з застосуванням відстрочки відбування покарання, хоча вони і подібні. У пункті 3.2.5. *"Осуд без призначення покарання"* аналізується ст. 132-59 КК Франції,

котра передбачає можливість застосування кримінальної відповідальності в цій формі стосовно особи, яка визнається судом винною у вчиненні кримінального правопорушення.

У підрозділі 3.3. **"Форми кримінальної відповідальності за чинним Кримінальним кодексом України та шляхи удосконалення їх правового регулювання"** проаналізовано нормативне регулювання в КК України й практичне застосування кримінальної відповідальності у різних формах, обґрунтовано пропозиції щодо їх вдосконалення. Автор відзначає невідповідність назви Розділу XII Загальної частини його змісту, недосконалість термінологічного апарату розділів XII та XV Загальної частини КК України. Для їх усунення пропонує розмежовувати як відмінні за змістом такі поняття: "звільнення від покарання"; "звільнення від відбування покарання"; "звільнення від подальшого відбування покарання"; "остаточне звільнення від відбування призначеного покарання". Дисертант пропонує визначення цих понять, обґрунтовує доцільність внесення відповідних змін до статей КК, в яких вони вживаються, на думку автора, не точно. За результатами вивчення судової практики узагальнено, що окремі суди, застосовуючи звільнення від покарання, його призначають, інші – ні. Відтак для усунення цієї розбіжності в застосуванні кримінального закону запропоновано уточнення ч. 3 ст. 327 КПК України.

У **Висновках** викладено найважливіші результати, проведеного дослідження. Поряд з науковими результатами, які мають значення для подальшого розвитку науки кримінального права та юридичної освіти, у висновках відзначено доцільність внесення до чинного КК України змін, найбільш вагомими з яких, як видається, є такі:

- викласти назву ст. 2 КК України та ч. 1 цієї статті в такій редакції :

"Стаття 2. Підстави та форми кримінальної відповідальності.

1. Підставами кримінальної відповідальності є вчинення особою одного чи декількох суспільно небезпечних діянь, які містять ознаки одного чи декількох, передбачених цим Кодексом, складів закінченого злочину або готування до злочину чи замаху на злочин, а так само організаторства злочину, підбурювання до злочину чи пособництва у злочині.";

- доповнити ст. 2 КК України частиною 4 такого змісту:

"4. Кримінальна відповідальність за цим Кодексом може застосовуватись у таких формах:

1) осуду з призначенням та виконанням (відбуванням) покарання; 2) осуду з умовним невиконанням (звільненням від відбування) покарання; 3) осуду з безумовним невиконанням (звільненням від відбування) покарання; 4) осуду без призначення покарання.";

- доповнити КК України ст. 70¹ у такій редакції :

"Стаття 70¹ Призначення покарання у випадку рецидиву злочинів

1. За вчинення умисного злочину особою, яка має судимість за умисний злочин, суд повинен призначити найсуворіший з видів покарань, передбачених санкцією статті Особливої частини цього Кодексу, що передбачає відповідальність за даний злочин.

2. При призначенні покарання за вчинення умисного тяжкого чи особливо тяжкого злочину особі, яка має судимість за вчинення умисного тяжкого чи особливо тяжкого злочину, верхня межа санкції статті Особливої частини цього Кодексу, що передбачає відповідальність за даний злочин, подвоюється.

3. При застосуванні положень ч.2 цієї статті за вчинення тяжкого злочину строк покарання у виді позбавлення волі не повинен перевищувати п'ятнадцяти років, а за вчинення особливо тяжкого злочину – двадцяти п'яти років.

4. Положення ч.2 даної статті не поширюються на випадки, коли рецидив злочинів передбачений, як ознака злочину, що впливає на його кваліфікацію.";

- уточнити назву Розділу XII Загальної частини КК, виклавши її в такій редакції: "Звільнення від покарання, його відбування, подальшого відбування, заміна покарання більш м'яким та пом'якшення покарання.";

- викласти ч. 1 ст. 74 КК в такій редакції: "1. Звільнення від покарання, його відбування, подальшого відбування, заміна покарання більш м'яким, а також пом'якшення покарання у випадках, передбачених цим Кодексом, може застосовуватися тільки судом. Звільнення від відбування чи подальшого відбування покарання, заміна покарання більш м'яким, а також пом'якшення покарання може застосовуватись також на підставі закону України про амністію чи акта помилування.";

- викласти ч. 3 ст. 88 КК, в такій редакції: "3. Особи засуджені за вироком суду без призначення покарання або остаточно звільнені від відбування призначеного покарання," ... а далі за текстом;

- викласти ст. 86 КК у такій редакції:

"Стаття 86. Амністія

1. Амністія оголошується законом України.

2. На підставі закону України про амністію до особи можуть бути застосовані остаточне звільнення від відбування призначеного покарання, звільнення від подальшого відбування покарання чи пом'якшення покарання."

**СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ
ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ**

1. Красницький І.В. Історичні передумови сучасного кримінального законодавства Франції // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка. – 2000. – Вип. 35. – С. 371-376.
2. Красницький І.В. Призначення покарання за законодавством України і Франції: порівняльний аналіз // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. – Львів: Львівський інститут внутрішніх справ при НАВС України. – 2000. – Вип. 2. – С. 195-201.
3. Гришук В.К., Красницький І.В. Система покарань за кримінальним кодексом Франції 1992 р. // Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. – 2000. – Вип. 2. – С. 362-371.
4. Красницький І.В. Підстави відповідальності за кримінальним правом Франції // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка. – 2001. – Вип. 36. – С. 502-507.
5. Гришук В.К., Красницький І.В. Загальні засади відповідальності юридичних осіб за кримінальним законодавством Франції // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. – Львів: Львівський інститут внутрішніх справ при НАВС України. – 2003. – Вип. 3. – С. 66-75.
6. Красницький І.В. Поняття та форми кримінальної відповідальності за чинним Кримінальним кодексом України // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – Хмельницький: ХІРУП. – 2003. – №3-4 (7-8) – С. 219-225.
7. Красницький І.В. Французький досвід кодифікації кримінального законодавства та можливості його використання в Україні // Систематизація законодавства в Україні: проблеми теорії і практики: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 1999. – С. 459-462.
8. Красницький І. Поняття і значення обставин, що виключають злочинність діяння у кримінальному праві України і Франції: порівняльний аналіз // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Збірник матеріалів IX регіональної науково-практичної конференції 13-14 лютого 2003 р. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – С. 420-422.
9. Красницький І.В. Питання призначення покарання за множинність злочинів у КК 2001 р. // Кримінальний кодекс України 2001 р. (проблеми, перспективи та шляхи вдосконалення кримінального законодавства): Матеріали науково-практичної конференції 4-5 квітня 2003 р. – Львів: ЛІВС при НАВС України, 2003. – С. 180-184.
10. Красницький І.В. Проблеми коментування ч. 1 ст. 2 КК України "Підстава кримінальної відповідальності" // Проблеми коментування кримінального закону: Матеріали міжнародної наукової конференції 2-3 квітня 2004 р. – Львів: ЛІВС при НАВС України, 2004. – С. 205-212.

11. Красницький І.В. До питання про форми кримінальної відповідальності за чинним КК України // Актуальні питання реформування правової системи України: Збірник наукових статей за матеріалами 1 Міжвузівської науково-практичної конференції 27-28 травня 2005 р. – Луцьк: Волинський держ. ун-т імені Лесі Українки. Юридичний факультет, 2005. – С. 330-333.

АНОТАЦІЯ

Красницький І.В. Поняття, підстави та форми кримінальної відповідальності за кримінальним правом Франції та України: порівняльний аналіз. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. – Львівський національний університет імені Івана Франко. – Львів, 2005.

Дисертація присвячена дослідженню проблем поняття, підстав і форм кримінальної відповідальності. Вони вирішуються шляхом проведення порівняльного аналізу нормативних положень, а також кримінально-правової доктрини Франції і України. Розглядаються питання виникнення і розвитку інституту кримінальної відповідальності в кримінальному законодавстві Франції і України, їх вирішення в чинному кримінальному законодавстві та сучасній кримінально-правовій доктрині обох держав. На підставі проведеного аналізу пропонується авторське поняття структури кримінальної відповідальності, з урахуванням якої визначається її поняття і форми. У роботі визначено, виділено і проаналізовано підстави кримінальної відповідальності за кримінальним правом Франції, запропоновано вирішення цієї проблеми в кримінальному праві України, визначено поняття форми кримінальної відповідальності, встановлено в яких формах може реалізуватися кримінальна відповідальність за законодавством Франції та України, проведено аналіз виділених форм.

Ключові слова: кримінальне право Франції та України, кримінальна відповідальність, підстави кримінальної відповідальності, форми кримінальної відповідальності.

АННОТАЦИЯ

Красницкий И.В. Понятие, основания и формы уголовной ответственности по уголовному праву Франции и Украины: сравнительный анализ. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Львовский национальный университет имени Ивана Франко. – Львов, 2005.

Диссертация посвящена исследованию проблем понятия, оснований и форм уголовной ответственности. Эти проблемы решаются путем осуществления сравнительного анализа

нормативных положений, а также уголовно-правовой доктрины Франции и Украины. Рассматриваются вопросы возникновения и развития института уголовной ответственности, исследуется нормативное решение этих вопросов в французских и украинских исторических источниках, а именно: УК Франции 1791 г., Кодексе полиции муниципальной и полиции исправительной 1791 г., Кодексе о деликтах и наказаниях 1795 г., УК 1810 г., других нормативных актах, принятых в период действия УК 1810 г., а так же в Русской правде, Литовских уставах, Правах, по которым судится малороссийский народ (Кодексе 1743 г.), УК 1922 г., 1927 г., 1960 г. Вместе с тем, основное внимание уделяется решению этих проблем в действующем уголовном законодательстве и современной уголовно-правовой доктрине Франции и Украины.

На основании проведенного анализа предлагается определять понятие и формы уголовной ответственности с учетом её структуры, под которой автор понимает её внутреннее построение, совокупность элементов, которые ее составляют. Обосновывается, что структуру уголовной ответственности по действующему УК Украины составляют один обязательный элемент – порицание судом от имени государства совершенного деяния и лица, которое его совершило, и пять факультативных: назначение наказания, угроза исполнения наказания; исполнение наказания; лишения и ограничения, конкретизированные приговором суда, которые не являются наказанием; судимость. Определено, что уголовная ответственность по законодательству Франции имеет похожую структуру, вместе с тем, в нее входит еще один факультативный элемент – угроза назначения наказания. Автор также обосновывает, что при формулировке понятия уголовной ответственности необходимо учитывать такие особенности: уголовная ответственность регламентируется исключительно законом; уголовная ответственность является одной из форм реализации охранительных уголовно-правовых отношений; уголовная ответственность имеет объективно-субъективную структуру, которая состоит в применении государством конкретных уголовно-правовых мер и их восприятии лицом, к которому они применяются.

В работе впервые в украинской уголовно-правовой науке определены, выделены и проанализированы основания уголовной ответственности по уголовному праву Франции, а именно: нормативное, материальное, субъективное и негативное – отсутствие обстоятельств, которые исключают уголовную ответственность. С учетом такого анализа, на основании исследования положений действующего УК и научных подходов по этому вопросу, предложено авторское решение проблемы оснований уголовной ответственности в уголовном праве Украины. Обоснована целесообразность разграничения понятий основание уголовной ответственности и основание наступления уголовной ответственности. Основаниями уголовной ответственности предлагается считать совершение лицом одного или нескольких общественно опасных деяний, которые содержат признаки одного или нескольких, предусмотренных УК, составов оконченного

преступления или покушения на преступления, либо приготовления к преступлению, а так же организаторства преступления, подстрекательства к преступлению либо пособничества в преступлении. Для наступления уголовной ответственности необходима совокупность двух оснований: позитивного и негативного. Позитивными основаниями наступления уголовной ответственности являются названные выше основания уголовной ответственности. Негативным основанием уголовной ответственности следует считать отсутствие оснований для обязательного и безусловного освобождения от уголовной ответственности.

Исходя из предложенного понятия структуры уголовной ответственности, обоснованы возможность и целесообразность определения понятия формы уголовной ответственности как предусмотренного уголовным законом варианта сочетания элементов уголовной ответственности, применение которых объединено единой целью. В работе обосновывается, что уголовная ответственность по законодательству Франции может реализоваться в таких формах: 1) порицания с назначением та исполнением (отбыванием) наказания; 2) порицания с условным неисполнением (освобождением от отбывания) наказания; 3) порицания с безусловным неисполнением (освобождением от отбывания) наказания; 4) порицания с условным освобождением от назначения наказания; 5) порицания без назначения наказания. В уголовном праве Украины формы уголовной ответственности те же, за исключением порицания с условным освобождением от назначения наказания. Проведен анализ указанных форм уголовной ответственности по уголовному праву Франции и Украины.

По результатам проведенного исследования сформулированы предложения, направленные на усовершенствование регламентации в УК Украины положений касающихся решения вопросов об понятии, основаниях и формах уголовной ответственности.

Ключевые слова: уголовное право Франции и Украины, уголовная ответственность, основания уголовной ответственности, формы уголовной ответственности.

SUMMARY

Krasnytsky I. Concepts, reasons and forms of the criminal responsibility according to the Criminal Law of France and Ukraine: comparative analysis. – Manuscript.

Thesis for gaining the scientific degree of the Candidate of Law in speciality 12.00.08 – Criminal Law and Criminology; Criminal Executive law. – Ivan Franko National University of L'viv.– Lviv, 2005.

The thesis is devoted to the research on problems of concept, reasons and forms of the criminal responsibility. The author tries to find their solution by carrying out the comparative analysis of normative positions and the criminal legal doctrine of France and Ukraine. The thesis considers the questions of origin and development of the institution of criminal responsibility in the criminal legislation of France and Ukraine, their solution under the valid criminal legislation and modern

criminal legal doctrine of both countries. On ground of the leading analysis the author propounds his own concept of structure of the criminal responsibility in view of which its forms and concepts are determined. In the thesis we determine, assign and analyse the reasons of criminal responsibility according to the criminal law of France. Also we propound the solution of its problem in the criminal law of Ukraine. The author determines the concept of the form of criminal responsibility and those in accordance with which the criminal responsibility under the legislation of France and Ukraine may be executed and carries out the analysis of the assigned forms.

Key words: Criminal Law of France and Ukraine, criminal responsibility, reasons of the criminal responsibility, forms of the criminal responsibility.

Підписано до друку "12" грудня 2005. Формат 60х90/16.

Папір офсетний. Ум. друк. арк. 0,9.

Наклад 100 прим. Зам. № 89.

Надруковано у науково-дослідному та редакційно-видавничому відділі

Львівського юридичного інституту МВС України

79007 Львів, вул. Городоцька, 26.

www.livs.lviv.ua